

BROEDVOGELINVENTARISATIE VAN SCHAARSE WATERVOGELS IN DE OMGEVING VAN SON IN 1987 EN HET BIJZONDERE SOORTEN PROJECT

Jan van der Winden

Inleiding

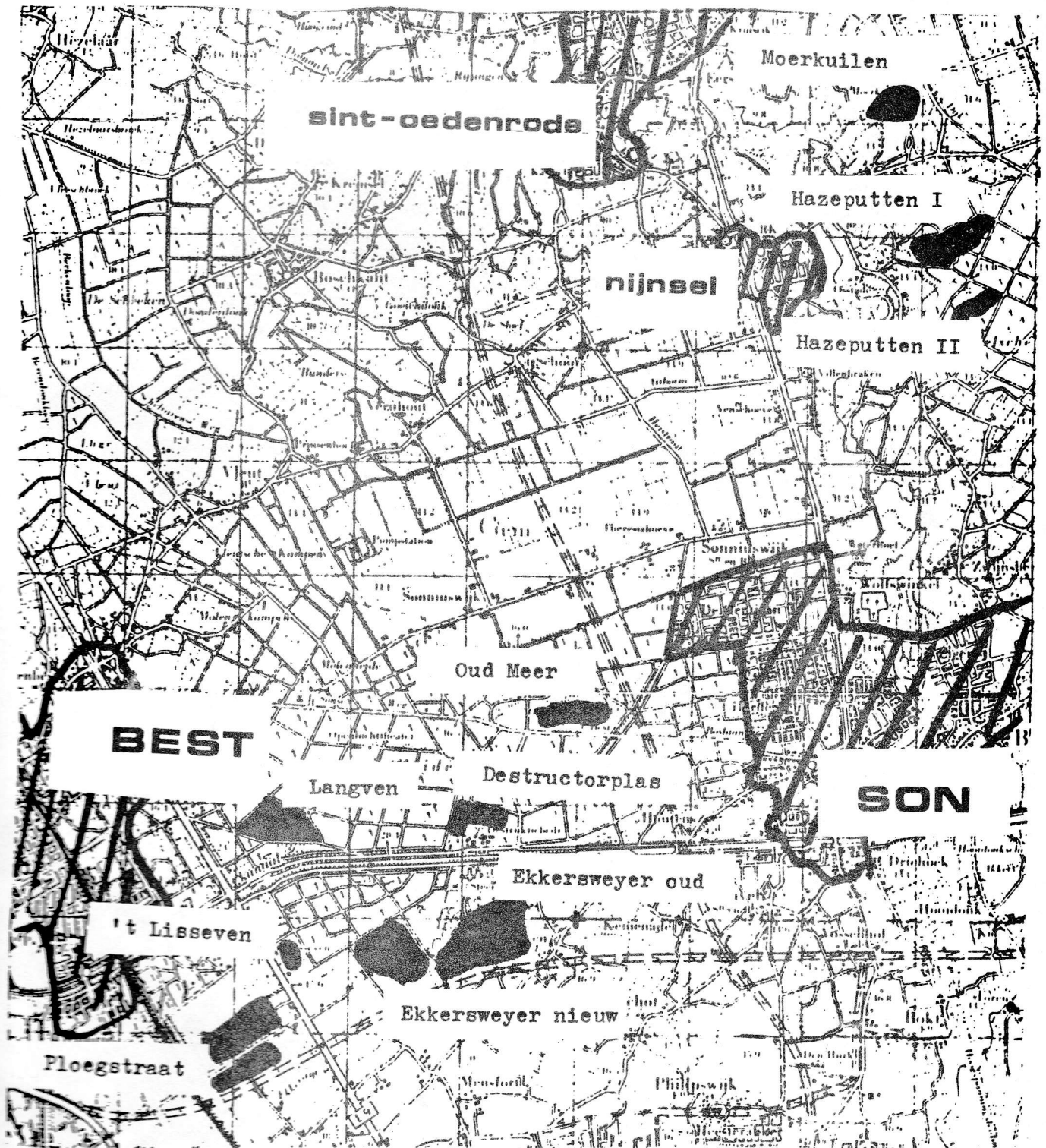
In 1987 is in het kader van het Bijzondere Soorten Projekt (BSP) van SOVON een broedvogeltelling gehouden van enkele watervogelsoorten in de omgeving van Son. Ik heb me daarbij beperkt tot de schaarse soorten en alleen plassen en vennen geteld. Op de overige plaatsen in deze streek (bijv. Dommelvallei) komen slechts weinig schaarse watervogels als broedvogel voor. In dit artikel geef ik een overzicht van de vastgestelde soorten en aantallen. Besloten wordt met een korte beschouwing over langdurig onderzoek aan broedende watervogels en over het gebruik van criteria voor het vaststellen van broedgevallen.

Gebiedsbeschrijving

In het kort wordt hieronder een beschrijving gegeven van de getelde plassen en vennen. Voor een overzicht van de ligging wordt verwezen naar figuur 1.

Moerkuilen	Een middelgrote visvijver omgeven door (plaatselijk) zeer vochtig loofbos en eikenhakhout.
Hazeputten	Vennencomplex, waarvan het grootste ven grenst aan een stukje vochtige heide, en een aantal kleinere vennen die in het bos liggen. Het grote ven is grotendeels dicht gegroeid met Waterlelie en langs de rand is vrij veel moerasvegetatie aanwezig.
Oud Meer	Vochtige en droge heide met een middelgroot ven dat plaatselijk vrij diep is. Grote stukken van de oevers zijn rijkelijk begroeid met Riet en Pitrus.
Destruktorplas	Zuiveringsplassen van het destruktiebedrijf Son. Open water met relatief weinig begroeiing.
Langven	Heidevennencomplex met weinig water. De waterstand hangt sterk af van de regenval. Weinig oeverbegroeiing.
Ekkerswei oud	Grote leemaftgraving, die nu als viswater is ingericht. Een klein deel is ingericht als vispaai-plaats waar een ruige, dichte begroeiing voorkomt.
Ekkerswei nieuw	Een leemaftgraving die nog geëxploiteerd wordt. Veel (steile) zandige oevers, nog nergens begroeiing.
't Lisseven	Partikuliere plas met schaarse oeverbegroeiing.
Ploegstraat	Twee plassen. De noordelijke plas doet dienst als surfplas en heeft vrij veel begroeiing van Riet langs de oevers. De zuidelijke plas ligt op een afgesloten terrein en heeft plaatselijk Riet langs de oevers.

Figuur 1. Ligging onderzochte plassen/vennen.

Methode

Er is geïnventariseerd volgens de methode zoals beschreven in de handleiding van het Bijzondere Soorten Projekt - broedvogels (SOVON 1986). Doel van het BSP is om door middel van jarenlange tellingen in steekproefgebieden het aantalsverloop van bijzondere soorten in Nederland te volgen. Hiertoe dient een gebied in de geschikte inventarisatie-periode op 1 of meer soorten doelgericht onderzocht te worden.

Zowel het veldwerk als de methode van uitwerken zijn conform deze handleiding uitgevoerd. De vennen en plassen zijn een aantal keren in het broedseizoen bezocht, waarbij systematisch de schaarse soorten geteld zijn (zie tabel 1). Er is steeds geprobeerd om op 1 dag alle watere te bezoeken om eventuele verplaatsingen van eenden zoveel mogelijk uit te sluiten.

De bezoekdata zijn 6 en 15 april, 8 en 26 mei en 6 en 7 juli. Voorts zijn acht aanvullende bezoeken gebracht in de periode 21 maart - 2 augustus, voornamelijk aan het Oude Meer. Ten behoeve van de Kleine Plevier zijn een aantal extra plekken (opsputterreintjes e.d.) bezocht.

Resultaten

In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de vastgestelde soorten en aantallen paren. Tevens zijn schattingen van het aantal paren vermeld. Verderop wordt besproken op basis waarvan deze schattingen tot stand zijn gekomen.

Tabel 1. Broedgevallen van schaarse watervogels in de omgeving van Son.
Tussen haakjes staan schattingen van het aantal paren.

Soort	Moerk	Hazep 1	Hazep 11	Oud Meer	Destr	Langv
Dodaars		1	1	5(5-6)		1
Fuut	1	1				
Wintertaling	1(1-2)	-(2)	1(2)	1(3)		
Slobeend				1(1-2)		
Tafeleend		1(2)		2(2-3)	3	
Kuifeend		1		2(2-3)		
Waterral				0(0-1)		
Kleine Plevier						
Zwarte Stern				2		
Oeverwaluw						

Tabel 1. Vervolg.

Soort	Ekk. O	Ekk. N	Lisseven	Ploegstr.	Opsp.	Totaal
Dodaars						8(8-10)
Fuut	2		1	2(2-4)		7(7-9)
Wintertaling						3(8-9)
Slobeend						1(1-2)
Tafeleend						6(7-8)
Kuifeend						3(3-4)
Waterral						0(0-1)
Kleine Plevier		1(2-3)			1(1-2)	2(3-5)
Zwarte Stern						2
Oeverzwaluw		24				2

Verklaring: Moerk	Moerkuilen
Hazep 1	Hazeputten ven 1
Hazep 11	Hazeputten ven 11
Destr	Destruktorplas Son
Langv	Langven
Ekk. O	Ekkersweijer "oud"
Ekk. N	Ekkersweijer "nieuw"
Ploegstr	Plassen Ploegstraat
Opsp.	Opspuitterrein Best

Uit de tabel valt af te lezen, dat de waargenomen soorten en aantallen niet bepaald schokkend zijn, zeker in vergelijking met goede watervogelgebieden in midden en oost Brabant. Toch komen er enkele bijzondere soorten in het gebied voor. De Zwarte Stern is de laatste jaren in Nederland sterk in aantal achteruit gegaan, en hoewel er slechts twee paren in het gebied voorkomen, kan dit bijzonder genoemd worden. Het zelfde geldt voor de Oeverzwaluw, waarvan in 1986 in Noord-Brabant slechts 511 bewoonde nesten in 23 kolonies werden geteld. Bovendien liggen deze kolonies vrijwel allemaal in west Brabant en langs de Maas en in oost Brabant (Leijs 1987).

Ook van enkele andere soorten zijn schattingen uit onze provincie beschikbaar van het aantal paren in Noord-Brabant, zodat een vergelijking met de gegevens uit Son e.o. gemaakt kan worden.

Het aantal broedparen van de Dodaars werd voor 1981 geschat op 150-185 (Van Poppel 1983). In de omgeving van Son broedt 4-5 % van dit aantal.

De Fuut kwam in 1981 met 350-425 paren in de provincie voor (Van Poppel 1986) en in 1983 met 300-350 paren (Leijs 1986). De aantalsopgave van Leijs is naar mijn idee te laag, met name omdat hij signaleert dat er nogal wat streken ongeteld zijn. Bovendien is de soort in afgelopen jaren waarschijnlijk toegenomen (o.a. Van der Winden 1987). Het aantal paren zal momenteel eerder 400-450 bedragen. Het-aantal Futen in de omgeving van Son is in verhouding gering. Gerelateerd aan het aantal Futenparen op de zandgronden neemt het gebied 3 % voor zijn rekening.

Het aantal Tafeleenden in Noord-Brabant werd voor 1981 geschat op 200-350 paren (Van Poppel 1984). In dat jaar werd in de omgeving van Son slechts 1 paar vastgesteld. In 1987 zijn 6 paren gekonstateerd, maar de intensievere inventarisatie-methode kan debet zijn aan deze schijnbare vooruitgang.

Van de Kuifeend werd het aantal paren in Noord-Brabant in 1981 op 300-450 geschat, waarvan het grootste aantal op voedselrijke plassen buiten de hoge zandgronden (Van Poppel 1984). De soort neemt vermoedelijk nog steeds toe, onder andere op heidevennen. Het aantal paren in de omgeving van Son is opmerkelijk laag.

Voor de beoordeling van de resultaten in de regio Son is het van belang te beseffen, dat er in alle onderzochte gebieden sprake is van een hoge recreatiedruk. Het is nog steeds mogelijk rondom de heidevennen te wandelen; een rustgedeelte voor de vogels ontbreekt. Beter zou het zijn om bepaalde hoeken van de vennen geheel ontoegankelijk te maken, zodat watervogels daar rustig kunnen broeden.

Diskussie

1. Langlopend watervogel-onderzoek

Bij langlopend onderzoek aan broedende watervogels is gebleken, dat er - met name bij eenden - sterke fluktuaties in de waargenomen aantallen kunnen optreden. Deels heeft dit te maken met reële fluktuaties, veroorzaakt door bijv. jaarlijkse variaties van de waterstand in de broedgebieden. Een andere reden is echter het gedrag van de vogels op de broedplaatsen. De soorten vertonen nauwelijks of geen territoriaal gedrag, er vindt veel uitwisseling plaats tussen gebieden, veel mannetjes overzomeren in geschikte broedgebieden en de vogels worden makkelijk verstoord in gebieden met veel recreatie (Handleiding BMP 1985, Hustings et al. 1985, Van Tol et al. 1979). Daarom moet met de nodige voorzichtigheid gekeken worden naar de resultaten van Son en omgeving en naar de ogenschijnlijke toename van Dodaars, Tafeleend en Kuifeend ten opzichte van 1981.

Desondanks lijkt het er op, dat er steeds meer watervogels op heidevennen gaan broeden. Het betreft dan met name om Fuut, Geoorde Fuut, Dodaars, Tafeleend en Kuifeend (Van Poppel 1984 en 1986, Peeters 1986, Schuurkes en Starmans 1987). Het gaat daarbij zowel om een toename van de aantallen in de oude broedgebieden als om een uitbreiding naar nieuwe gebieden.

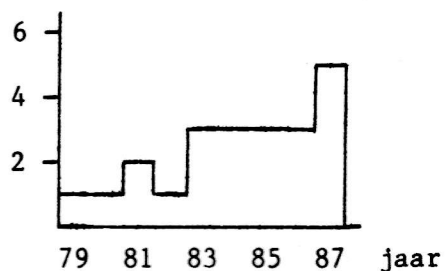
In figuur 2 is van enkele soorten het aantalsverloop aangegeven op het Oud Meer te Son in de jaren 1979 t/m 1987. Ondanks de geringe aantallen lijkt er in het algemeen sprake te zijn van een geringe toename, zowel van soorten als van aantallen.

Er kunnen verschillende oorzaken zijn voor deze recente toename. Meer regen in het voorjaar (zoals in 1986 en 1987) kan het ontstaan van moerassige delen tot gevolg hebben, die vooral geschikt zijn voor Slobeend en Zwarte Stern. Het instromen en inwaaien van meststoffen in de vennen kan voedselverrijking tot gevolg hebben. De voedselsituatie voor watervogels wordt hierdoor mogelijk positief beïnvloed.

Om op de hoogte te blijven van de aantalsontwikkeling van watervogels en inzicht te krijgen in de oorzaken van wisselende aantallen blijven goede inventarisatie-gegevens nodig. Het Bijzondere Soorten Projekt (BSP) van SOVON is bij uitstek hiervoor geschikt.

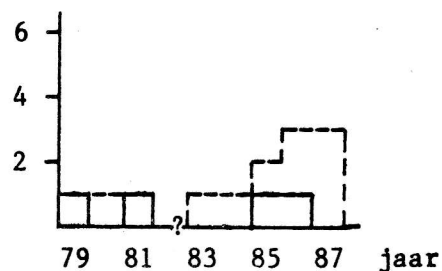
Figuur 2. Aantallen broedende watervogels op het Oud Meer in de periode 1979 - 1987.

aantal paren

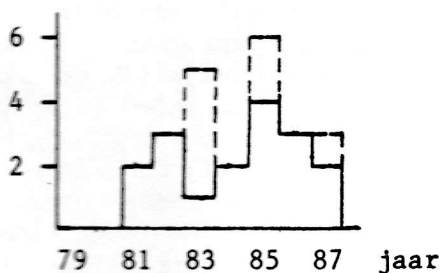
Dodaars

aantal paren

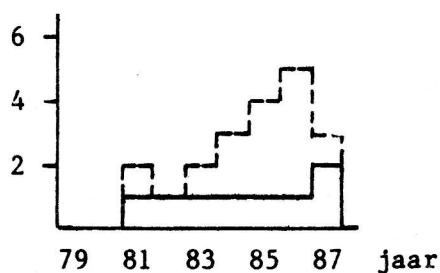
Wintertaling

aantal paren

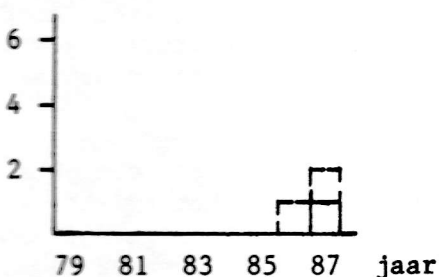
Tafeleend

aantal paren

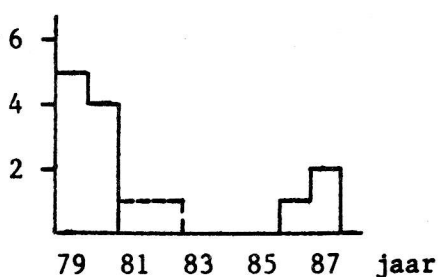
Kuifeend

aantal paren

Slobeend

aantal paren

Zwarte Stern

- aantallen volgens BSP-kriteria
 --- aantallen volgens combinatie-methode (zie tekst), alleen aangegeven indien hoger dan aantallen volgens BSP-kriteria.

2. Interpretatie van de inventarisatie-gegevens

Bij het inventariseren van eenden geven vrouwtjes met pulli de meeste zekerheid van een broedgeval. Een nadeel van deze methode is echter, dat op deze wijze alleen succesvolle broedgevallen meegeteld worden en dat de kans om een vrouwtje met pulli te zien vrij tot zeer gering is.

Bij het BSP wordt daarom van andere criteria gebruik gemaakt. Deze zijn van te voren vastgelegd en volledig gestandaardiseerd (Handleiding BSP 1986).

Het is immers van essentieel belang dat inventarisatie-gegevens op een eenduidige manier worden geïnterpreteerd. Alleen dan is het mogelijk om de gegevens van verschillende gebieden en/of jaren met elkaar te vergelijken.

De criteria zijn opgesteld aan de hand van eerdere inventarisaties (Hustings et al. 1985), maar het ligt in de verwachting dat de criteria in de toekomst bijgesteld zullen worden naar aanleiding van nieuwe en betere onderzoeksgegevens.

Op basis van mijn ervaringen bij het inventariseren van watervogels in de omgeving van Son ben ik van mening, dat een aantal punten in het BSP interpretatie-systeem niet voldoet en dus verbeterd zou kunnen worden. Van der Kooij (1986) geeft al aan dat de datumgrenzen van de Tafeleend te laat zijn. Naar zijn idee is de doortrek na half april grotendeels voorbij. Hij stelt daarom voor om de datumgrenzen te verleggen naar 20 april en 30 mei of 10 juni (i.p.v. 15 mei - 15 juni). Dit beeld gaat waarschijnlijk ook op in midden en oost Brabant. Als het SOV waarnemingsarchief goed draait, wordt het mogelijk om dit uit te zoeken.

In het BSP systeem tellen waarnemingen van losse mannetjes bij de Tafeleend wel en bij de Kuifeend niet mee in de totale beoordeling. De reden hiervan is, dat Kuifeenden vermoedelijk vaker overzomeren en/of nog laat doortrekken, terwijl dit bij de Tafeleend niet het geval is. Dit lijkt in midden en oost Brabant goed te kloppen en hier voldoet het BSP systeem goed.

Bij de Wintertaling heb ik het idee, dat de criteria voor de Brabantse vennen te zwaar zijn. Volgens het BSP mogen alleen zekere en waarschijnlijke broedgevallen meegerekend worden (tenminste waarnemingen van een paartje). Volgens mij geven waarnemingen van mannetjes tussen de datumgrenzen, in combinatie met waarnemingen van paartjes er voor, een goede indicatie van het aantal broedparen. Volgens de huidige criteria levert "20 april 1 paar en 20 mei 1 mannetje" 0 paar op, terwijl dit naar mijn mening 1 paar zou moeten zijn.

Een dergelijke combinatie van waarnemingen van losse mannetjes met waarnemingen van paren is niet in het BSP systeem opgenomen. Om het effect van deze "combinatie-methode" te laten zien, heb ik in tabel 1 en figuur 2 aantalsschattingen opgenomen, die volgens de combinatie-methode gemaakt zijn.

Stel dat op een van de volgende waarnemingen gedaan zijn:

10 april	5 mann. en	4 vrw.
20 april	3 mann. en	3 vrw.
15 mei	3 mann. en	1 vrw.

Volgens de BSP methode geeft dit als eindresultaat 1 paar en volgens de combinatie-methode 3-4 paar.

Een derde probleem bij de interpretatie is gelegen in het feit, dat er vaak veel uitwisseling tussen dicht bij elkaar gelegen vennen plaatsvindt. Bij de Kuifeend zijn dergelijke verplaatsingen vastgesteld van zowel mannetjes, als vrouwtjes met pulli (Van Tol 1979). Dit geldt waarschijnlijk voor alle eendensoorten. Dit probleem is gedeeltelijk te ondervangen door vennencomplexen als een geheel (op 1 dag binnen zo kort mogelijke tijd) te tellen. De gegevens van regio Son zijn per ven uitgewerkt en vervolgens per groep vennen, die in de buurt van elkaar liggen. Dit leverde verschillen op bij Tafeleend en Wintertaling, maar de aantallen paren zijn gering. Het is interessant om dit te onderzoeken bij grote vennencomplexen, zoals op de Strabrechtse Heide.

Naar mijn mening kunnen de gegevens van vennen, die bij elkaar liggen, het beste als een geheel uitgewerkt worden, al is het uitwerken per ven overzichtelijker en eenvoudiger.

Zoals reeds is aangestipt, is het meest belangrijke bij langdurig onderzoek, dat de interpretatie op een gestandaardiseerde wijze wordt uitgevoerd. Op die manier wordt een zo optimaal mogelijke vergelijkbaarheid van de gegevens bereikt. In dit licht bezien is het waarschijnlijk verstandig om ten behoeve van het BSP de huidige interpretatie-regels te handhaven. Maar daarnaast is het uiteraard van belang, dat er een zo reeel mogelijke benadering van de werkelijkheid wordt nagestreefd. Daardoor wordt de informatie over gebieden beter en dit is van belang bij de beoordeling en bescherming van gebieden. Ten behoeven van het SOV waarnemingen archief zou daarom gekozen kunnen worden voor nieuwe interpretatie-kriteria, aangepast aan nieuwe inzichten en aan de situatie in midden en oost Brabant.

Adres: Postbus 19184, 3501 DD Utrecht.

Met dank aan Marc van der Valk voor het doornemen van dit artikel.

Literatuur

- Hustings, M.F.H. et al 1985. Vogelinventarisatie - achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc, Wageningen.
- Kooij, H. van der. 1986. Het broedseizoen van de Tafeleend. Vogeljaar 34: 24-28.
- Leijs, H.N. 1986. Inventarisatie van de Fuut in 1983. Vogeljaar 34: 49-61.
- Leijs, H.N. 1987. Inventarisatie van de Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) in 1986 in Nederland. Vogeljaar 35: 119-131.
- Peeters, L. 1986. Broedvogels van de Reuselse Moeren - resultaten van een langdurige inventarisatie. Roodborsttapuit 5 (1): 25-38.
- Poppel, A. van. 1983. Het voorkomen van de Dodaars als broedvogel in Noord-Brabant in 1981. Roodborsttapuit 2(1): 38-46.
- Poppel, A. van. 1984. Het voorkomen van de Kuifeend en Tafeleend als broedvogel in de provincie Noord-Brabant in 1981. Roodborsttapuit 3(1): 3-12 en 3(2): 32-39.
- Poppel, A. van. 1986. Het voorkomen van de Fuut als broedvogel in de Provincie Noord-Brabant in 1981. Roodborsttapuit 5(2): 77-87.
- Schuurkes, R. & P. Starmans 1987. Effecten van verzuring op het voorkomen van watervogels in kalkarme oppervlaktewateren. Vogeljaar 35: 57-64.
- SOVON & CBS. 1985. Handleiding BMP.

SOVON & CBS. 1986. Handleiding BSP (broedvogels).

Tol, J. van et al. 1979. Een vergelijking van methoden voor de bepaling van het aantal broedparen van de Kuifeend, *Aythya fuligula*. *Limosa* 52: 12-21.

Winden, J. van der. 1987. Verspreiding van de Fuut in midden en oost Brabant. *Roodborsttapuit* 6(1): 19-20.

